

II

— — — — —
Eredj el, két lábam, tüske, erdő közé.

– Hátha elfáradok?

Fáradj el, két lábam.

— — — — —
Eredj el, két karom, harcra, viadalra.

– Hátha leszakadok?

Szakadj le, két karom.

— — — — —
Eredj el, két szemem, messze vándorútra.

– Hátha eltévedek?

Tévedj el, két szemem.

— — — — —
Eredj el, bús szívem, döntő győzelemre.

– Hátha elpusztulok?

Pusztulj el, bús szívem, döntő győzelemben.

(Új hit, új reménység)

Mire hatéves koromban iskolába kerültem, apámnak már jólmenő boltja volt. Alig győzte hozatni, illetve hozni Brassóból az árut. Mostohaanyám ügyes, iparkodó élettársnak bizonyult, a bolt vezetésébe hamar beletanult, s házasságával néhány darab földet is hozott, úgyhogy apám vagyona, gazdasága szépen növekedett. Már a falu jobb módú emberei között kezdték emlegetni. Szorgalmas, takarékos, gyűjtő természetű ember volt. Amellett józan életű, a kocsmába soha a lábát be nem tette. Ahelyett kis kört gyűjtött maga köré. Illetve nem is gyűjtötte, magától alakult.

Esténként legtöbbször a közeli szomszédokból kis kasszinóra való társaság verődött össze nálunk, ahol az egyéni bajaik során megtárgyalták a község ügyeit is. Sokszor a fél falu véleménye bizonyos kérdésekben az ilyen esti beszélgetések alkalmával alakult ki.

Újságot is járatott, egy pesti politikai-irodalmi képes mellékletű hetilapot. Ezáltal ezek a beszélgetések élén-

ken bekapcsolódtak a nagyvilág ügyeinek megtárgyalásába is. Benézett ezekre a beszélgetésekre az egyik tanító és néha a román pap is. A román pap hatására foglalkozott apám avval a gondolattal, hogy az én elemi iskoláztatásom idején egyik évet a magyar, másikat a román iskolába járjam, s így megtanuljak románul is. Hogy ez a terv nem valósult meg, azért volt, mert mire én iskolába kerültem, a román tanító meghalt és a román felekezeti iskola megszűnt, mert a csekély számú román nem volt képes az iskolát fenntartani. A román gyermekek is a magyar állami iskolába kényszerültek.

A magyar állami iskolának jó hírneve volt. Homlokzatán ott díszlett a nagy magyar pedagógusnak, a tragikus sorsú tudósnek, *Apáczai Csere János*nak emléktáblája, melyet a Brassó megyei tanítóegyesület állíttatott. Az emléktáblával eredetileg Csere János Rabszoros utcában lévő szülőházát jelölték meg az alábbi szöveggel, melyet Szász Károly költő és műfordító írt:

RINGANI BÖLCSŐJÉT E KICSINY HÁZ LÁTTA CSERÉNEK,
HÍRESSÉ INNEN LETT AZ APÁCZAI NÉV.
KIS SZIKRÁBÓL LESZ AZ ÉGIG FELLOBOGÓ LÁNG,
KIS CSÁNGÓ FIÚBÓL NEMZETE DÍSZE LŐN Ő.

Azonban ezt a házat a tulajdonosa a 90-es évek elején átalakította. A táblát le kellett venni a ház faláról. A tanítótestület ekkor úgy határozott, hogy az emléktáblát az iskola homlokzatán helyezi el.

A falunak szép emeletes iskoláját az 1794-es nagy tűzvész után – mikor az egész falu leégett – építették közös erővel, szép összefogással. A falu apraja-nagyja dolgozott rajta. Ki követ, ki fát, ki meszet hordott. Még a gyermekek és az asszonyok is beálltak az építők táborába, téglát és cserepet adogattak kézzel kézre. Az összehordott anyagból a kőművesek a falakat rakták, az ácsok a gerendákat faragták és a tetőzetet építették. Az asztalosok az osztálytermet padolták, majd a padokat és az asztalokat készítették el. A festők festettek és meszeltek. Az egész falu lázasan dolgozott, mindenkinek ott volt a keze munkája valamin.

A tetőzet közepén tornyocska állott, melyben kis harang függött. A tanév idején minden reggel fél nyolckor

megszólalt, hangja végigzengett a falun, iskolába hívogatta a gyermekeket.

Így épült fel és így készült el alig két év megfeszített munkájával a múlt század 60-as éveiben a falu büszkesége, az *emeletes* iskola, mely ott magasodott és ott magasodik most is (most már megnagyobbítva) a falu közepén, a templom mellett.

Ennek a homlokzatára került fel a márványtábla az alábbi átalakított szöveggel:

HOL A KICSINY HÁZ, MELYBEN BÖLCSŐJE RINGA CSERÉNEK?
SZÁZADOK ÉRCKEZE KÖZT ELPUSZTULT, NYOMA SINCS.
ÁMDE SZÜLÖTTJE NEVÉT NEM BÁNTA, S MOST E FALAK KÖZT
MINT TANÍTÓ BUZDÍT GYERMEKET ÉS TANÍTÓT.

És valóban, az iskola szellemét-munkáját megszabta ez az aranybetűs emléktábla. Láthatatlanul ott örködött a tanítók és a tanulók munkája fölött. Mindenki a leg-többet akarta nyújtani, ami tőle tellett. Apácára tanítónak kerülni kitüntetés – ez élt a köztudatban. Ügyes, kiváló emberek kerültek az iskolához.

A falu maga is rendes, jómódú község hírében állott – vonzotta az embereket. Rendezett, széles utcák, kőből vagy téglából épített házak, melyek tetején pirosan csillogott a jól kiégetett cserép. A házak előtt járda. Az utcák bőven kavicsozva minden esztendőben. Az őszi nagy esőzések idején is majdnem sár nélkül lehetett végigmenni a falun.

A lakossága is szelíd, jóindulatú, szorgalmas népség. Csak a vasárnapi és ünnepi táncmultságokon borult fel minden, ilyenkor mindig volt verekedés, bicskázás.

A falu keletkezésének idejéről nagyon keveset tudunk. Ugyanis, amint már említettem, a XVIII. század vége felé borzasztó nagy égés pusztította el, amely az akkori feljegyzésekben és az idős emberek emlékezetében a következőképpen maradt fenn.

1794. július 4-én délután 4 órakor Csere Tamás kertjében a játszódozó gyermekek tüzet raktak, amely a száraz, forró nyárban megdöbbentő gyorsasággal terjedt, és pár óra alatt az egész falut elhamvasztotta. Csak a temp-

lomtorony maradt meg füstösen, csonkán, ijesztő felkiáltójelként.

Odaégett az egyházi levéltár, anyakönyvek, minden feljegyzés, írás, dokumentumok, melyek a falu történetére vonatkoztak.

A vészharang szavára a mezőkön dolgozó emberek hazaszaladtak, de oltásról szó sem lehetett, már minden por' és hamu volt.

Elégett minden bútor, ruha, gazdasági és kéziszerszám, csúrló, osztováta. Elpusztultak az összes kis- és nagyállatok, melyek az istállókban rekedtek. Az emberek úgy maradtak csupaszon, szegényen, csak a rajtuk lévő ruhákkal.

Sikoltás és jajszó töltötte be az üszkös gerendák között De falum dolgos népe nem tört le, nem esett kétségbe. A nagy csapás borzalmi után nekifogott az építésnek.

Mint a hangyaboly, ha széttiporják, s a hangyák kirohannak, ellepik szétrombolt lakásukat, és nekifognak, hogy újból felépítsék, vagy mint a pók, ha hálóját széttépik s másnapra már újból készen áll a „remekmű”, úgy falum népe is a csapásból megszépülve, megfiatalodva került ki. Az emberi munka, a szorgalom, az akaraterő csodákat művelt, pótolta az elhamvadt értékeket. Nem úgy volt azonban a falu történetére vonatkozó dokumentumokkal, ezeket nem lehetett a porból és a hamuból elővarázsolni. A szomszéd községek feljegyzéseiből kell kikövetkeztetni és összerakni a nagy égés előtti időket.

Ezek szerint a falu keletkezése a tatárjárás utáni időkre esik. Erre utal a község határában mai napig fennálló várrom is.

A várat egyik írás tanúsága szerint a XIV. században Nagy Lajos magyar király „fundamentumából építették egy ingoványos tó között”. Ebben a várban teljesítettek szolgálatot tízenként Apáca lakói mint szabad határőrkapitánok. Ezt látszik igazolni az a körülmény, hogy a község egyes részei ma is az első, második, harmadik *tíz* nevet viselik. Apáca szabad várnépe előbb a Hőltövény-vár, később Töröcsvár határőrkapitányságához tartozott.

A község neve Hunyadi János 1440-ben kiadott rendeletében, majd Mátyás király 1460. augusztus 25-én kelt

adománylevelében fordul elő először. Férfilakói részt vettek a Dózsa György vezette parasztfelkelésben is.

Változás a falu életében és sorsában akkor következett be, mikor II. Ulászló Töröcsvárat a hozzá tartozó községekkel együtt háromezer aranyért elzálogosította Brassó városának.

Attól kezdve szomorúra fordult Apáca népének sorsa. Brassó város akkori urai nagy adókkal és más súlyos szolgáltatásokkal sanyargatták és nyomorgatták az uralmuk alá tartozó községeket.

Az említett vár ma rom. Miután szerepét betöltötte, senki sem gondozta, a falak leomlottak, kőanyagát az építkezésekhez széthordták. Három fala azonban még áll, dacol az idővel. E falakon latin nyelvű felírás olvasható, mely magyar fordításban a következőkről értesít.

A keleti oldalon:

„EZT A MŰVET ÉPÍTETTÉK . . .
KŐMÍVESEK SOMBORI JAKAB, ...
GYÖRGY TÖRÖK GYÖRGY, SZABÓ PÉTER.”

Majd alatta kiemelt betűkkel:

„HIGGY, DE NÉZD MEG, KINEK!?”

A délkeleti oldalon:

„BÍRÓ VOLT GÁSPÁR JÁNOS, POLGÁROK KIS BÁLINT,
CSERE GYÖRGY, KISPÁL ISTVÁN, LÁSZLÓ JÁNOS. RECT.
TISZT. CSERNÁTFALVI MÁRTON.” „GONDVISELŐ SZABÓ
PÉTER, BÍRÓ JÁNOS.”

Az északkeleti oldalon egyetlen mondat:

„EGYEDÜL ISTENNEK LEGYEN DICSÉRET ÉS DICSŐSÉG!”

Kisiskolás koromban gyakran kivitt a tanító a várromokhoz, mikor a falu történetét magyarázta. Most csak a vonat ablakából nézem, ha Brassó felé menet szülőfalum mellett elhaladok.

Pár évvel ezelőtt meglátogattam az apácai kollektív gazdaságot, akkor nekiindultam, hogy a várat is felkeressem. Most is náddal és sással benőtt, ingoványos övezet veszi körül, amelyen nagy bajjal át tudtam vergődni,

azonban a várba mégsem juthattam be. A falakat és a bejáratot sűrű, áthatolhatatlan bozót, embermagasságúra nőtt csalán vette körül; nem tartottam tanácsosnak beljebb merészkedni, féltem, hogy kígyók és más mérges állatok raja tanyázik ott.

Kár, hogy Apáca szorgalmas és gondos népe így elhanyagolja ezt a becses műemléket, mely történelmének egy darabja.

E múltba tekintő kitérő után kanyarodjunk vissza az én kis életemhez.

Apám beíratott az iskola első osztályába, ahová én egy kis szívdobogással, de bátran és nagy örömmel léptem be.

Első tanítómnak nevét – nagy- sajnálatomra – elfelejtettem. Valami furcsa, idegenszerű neve volt, kiesett az emlékezetemből. A kicsi púpos emberkét Görbének neveztük, ez a csúfnév ragadt rá. Talán azért nem jegyeztem meg az igazi nevét. Így hívták a gyermekek, így az egész falu. Két éven keresztül tanított, az első és a második osztályban. Valahonnan Gömörből került Apácára. Nagyon jó tanító, kiváló pedagógus volt, rajongtam érte.

Nőtlen ember lévén, majdnem mindennap betért hozzánk esti beszélgetésekre. Sokszor mondta apámnak, mikor látta, miképp kínlódik velem, hogy beverje fejembe az írás-olvasás tudományát az ő egyéni, sajátos módszerével:

– Hagyja, Bartalis úr, ne kínozza szegény gyermekei, majd megtanítom én, ha iskolába kerül.

Nem is volt sok dolga velem az első osztályban, én már mindent tudtam, amit egy első osztályosnak tudnia kell, sőt még többet. Százig tudtam számolni, sőt a kivonással is próbálkoztam, először fejben, aztán palatáblán. Év végén szép, dús aranyozású, vastag jutalomkönyvvel tértem haza. Az osztálynak én voltam az első tanulója.

A második osztályban is ez a kedves, kicsi emberke tanított. Én igyekeztem ott is megállni a helyem. A kivívott elsőséget nem akartam kiengedni kezemből. De nem tudom, mi okból, olvasás közben valami ideges tünet lépett fel, elkezdtem dadogni. Nyelvem akadozott, a szavakat nem tudtam kimondani. A kedves, kicsi emberke odaállt a padom mellé, és nagy türelemmel és szeretettel segített,

hogy leküzdjem zavaromat, mert rettenetes izgalom fogott el, valahányszor olvasni kellett. Apám a fületem cibálta mérgében. Én keservesen sírtam. De valahogy ez is elmúlt. A második osztályt is az elsők között végeztem. A dadogás lassanként enyhült, később teljesen kimaradt.

A harmadik osztályban a „mester” keze alá kerültem. A mester kántortanító volt tulajdonképpen, a falu legrégebb tanítója. Talán nem is volt meg az a képesítése, amit a tanítótól megköveteltek, de nagyon jól tanított, a falu szerette. És amikor az állam a községtől az iskolát átvette, őt is megtartották.

Nem tudom, milyen módszerrel tanított, de az bizonyos, nagyon sokat tanultam tőle. Szépen tudott énekeim, gyönyörű tenor hangja betöltötte a tantermet. A templomban nem az orgonával, hanem hangjával vezette az éneket.

Hátrafésült, hosszú művészajat viselt. Fegyelmező eszköze egy, a katedráról a hátsó padig elérő fűzfaveszsző. Ha valaki rendetlenkedett vagy fészkelődött a helyén, már ott fűtyölt a vessző a füle körül. Nagy fegyelmet és rendet tudott tartani.

Tanítása mély nyomokat hagyott bennem. Ő beszélt először a csillagokról, a tengerekről és még sok más előttem ismeretlen és titokzatos dologról. A számok végtelenségét is tőle tanultuk meg: mi következett az ezrek és százezrek után?... Micsoda óriási szám a millió, trillió, billió! Kigyúlt a gyermeki fantáziánk.

A következő évben nyugdíjba ment. Őszintén sajnáltam, hogy el kellett válni tőle.

A negyedik osztály emlékezetes maradt életemben. Ekkor érintett meg először az az érzés, amelyet úgy hívnak, hogy szerelem. Honnan jött, hogy keletkezett.– ki tudja?... Egyszerre csak ott volt.

Az osztályt Csere Mihály fiatal tanító tanította. Csere az évben került Apácára. A magas, barna, jóképű fiú a falu vendéglősénél, Winklernél étkezett, és talán ott is volt szállásban. Így történt, hogy beleszeretett a vendéglős legnagyobbik leányába, Mártába, és nemsokára feleségül is vette. A vendéglősnek Mártán kívül még két leánya volt: Ida és Lujzika. Lujzika velem járt egy osztályba. Ő volt szerelmem tárgya. Órák alatt szerelmes levelet küldözgettünk egymásnak. Egy-egy óvatlan pillanatban,

mikor a tanító nem nézett oda, átdobtuk egymásnak a kis levélkéket, melyek vitték az először fellobbant gyermekszívek szerelmes, naiv üzeneteit. Egyszer rajtaveszítettünk, a cédula akkor repült, mikor a tanító felkapta fejét. A levelet elkobozta, de nem csinált nagy ribilliót belőle, már csak Lujzika miatt sem, aki sógornője volt.

A tavasznak ez az első rügyezése egész éven át élt szívünkben. Nem is tudom, hogyan és mikor ért véget. Nagyon boldog esztendő volt. Színeztük a jövőt. Láttuk a házat, ahol majd lakni fogunk együtt, s amelynek homlokán ott fog ékeskedni apácai szokás szerint a felírás: „Építette Bartalis János és neje, Winkler Lujza.” Mikor vége volt a tanévnek és beállt a nyári vakáció, sajnáltam, hogy nem láthatom minden nap. A mezőre menet, kapával vagy szénagyűjtő vasvillával a vállamon, ha arafelé vitt az utam, remegve lestem ablakát, nem süt-e fel onnan drága mosolya.

Az ötödik és hatodik osztályt osztatlanul az igazgató, Kerekes István vezette. Magas, szőke, félelmetes híri ember. Nagy rendet, fegyelmet követelt tanulóktól, tanítóktól. Hangjától néha zengett az egész épület. De a vihar hamar elmúlt, és utána csendesen sütött a nap. Ha szigorú volt is, de szerettük. Gazdaságtanórákon az iskola kertjében megtanított oltani és rózságot szemezni. Olykor beengedett a méhészetébe, ahol nézhettük, bámulhattuk a kaptárokban a nagy sürgést-forgást.

A tanulásban erős versenytársaim akadtak. Kialakult az osztály élgárdája: Barta Marci, Szabó Imre, Orbán Balázs e; Lázár István. Mi öten versenyeztünk mindenben. Ki tud többet? Ki tud jobban? Néha bizonytalan volt az elsőség kérdése: én-e vagy Barta Marci? De egy természetrajzóra eldöntötte véglegesen a sorrendet az én javamra. A lóról kellett felelnem, és én az anyagot olyan szépen, szemléletesen tudtam elmondani, és annyi személyes élménnyel fűszereztem mondanivalóm, hogy utána már nem volt kétely, az osztály engem tartott első tanulónak. Barta Marci a második helyre szorult. A számtant, a kamatszámítást viszont ő tudta jobban.

Az ötödik osztály végével ötünk közül az egyik, Lázár István – a kicsi Lazika, ahogy mi neveztük – kivált közülünk; apja beíratta a hosszúfalusi polgári iskolába.

Diák lett. Ez a bűvös szó: diák, először ütött szíven. Mi lenne, ha én is továbbtanulhatnék? Ha én is diák lehetnék? Nem is mertem egyelőre előállni apámnak evvel a gondolattal, csak magamban dédelgettem az álmot.

Apám valamilyen mesterségre szánt. Esti beszélgetések alatt néha emlegette, milyen jó volna, ha kitanulnám a cipézmesterséget, ezt a gazdálkodás mellett is űzhetném. Vagy ha teljesen a mesterség mellett akarnék maradni, akkor műhelyt nyitna nekem, csak úgy ömlene a pénz. Nekem, nem is kellene dolgoznom, csak irányítanám a munkát, dolgoznának helyettem a segédek és tanoncok. Vennék bőrt, talpat, miegymást, és vinnők a kész árut a vásárra – egész életemre el lennék látva. Ez volt apám álma.

De én húzódoztam ettől a gondolattól. Tanulni akartam, felsőbb iskolába menni. Valami akartam lenni. Hogy mi? – magam sem tudtam. Pap? Tanító? Állomásfőnök? Mozdonyvezető?... Ki tudja, mi élt egy falusi gyermek lelkében?

A nyár eltelt a nehéz mezei munkákkal. Kapálás, szénagyűjtés, aratás – jött egymás után. A kaszáláshoz még nem tett oda apám, arra még gyengének talált. De így is hajnaltól késő estig kint a mezőn milyen hosszúak és nehezek voltak a napok. Apám néha rám nézett munka közben. Látta az én sovány, gyenge alakom. Látta vékony, sápadt arcomat égő napsütésben vagy záporosóban, mikor csuromvizesen húzódtunk be egy-egy fa alá, várva az eső tovafulását, akkor úgy vettem észre, mintha megsajnálta volna: tényleg, ez a gyermek nem való erre a vad, nehéz mezei munkára, amelyből semmi haszon nem származik, csak nyomorúság és kínlódás fakad. És újból ápolgatta a cipézmesterség gondolatát.

Eljött szeptember, beiratkoztam a hatodik osztályba. A padban a Lazika helye üresen maradt, és én sokat gondoltam akkor Lazikára, s valahányszor a padra néztem, mindig szívembe nyilallott valami.

Az őszi betakarodásnak is vége lett, megszűntek a mezei munkák, és én nagy erővel foghattam neki a tanulásnak. Esténként az összegyűlt kis társaságnak a pesti újságból olvastam fel a híreket és az országgyűlési tu-

dósításokat, melyeket rendszeren élénk vita követett. A vitákban én is részt vettem.

A pesti újságnak képes vasárnapi melléklete volt, mely érdekesítő regényt közölt folytatásokban. Ennek a felolvasása is az én feladatom volt. A hatodik osztályt kitűnő eredménnyel végeztem. Újból napirendre került a továbbtanulás kérdése.

De hiába volt a kitűnő eredmény, hiába beszélt érdekmekben a pap, a jegyző, a tanító, apám hajthatatlan maradt. Nem mertte vagy nem akarta vállalni a tanítással járó költségeket. Talán nemcsak a költségek aggasztották, félt, hogy kiesem a munkából, mert nemcsak a mezői munkákban voltam már állandó segítsége, hanem a bolt vezetését, a vevők kiszolgálását is önállóan el tudtam látni.

– Nem és nem! – hajtogatta apám. – Nem akarom adósságba verni magam. Máskülönben is mi lenne belőled?... Úr?... De mikor és miféle úr?... És úgy akarsz te is jární, mint László Mihály, a nagyhíres úrfi?... Az apja kitanítottatta nagy nehezen. Eladta földjeit, teheneit, és most itt van az úrfi állás nélkül. Öt éve kérvényezget, de az állam nem tudja elhelyezni.

– Sok az úr, az ingyenélő – tette hozzá kis idő múlva –, te is így akarsz jární? Mihálynak most, hogy kitanult, nem fűlik a foga a munkához. Míg az apja, anyja a mezőn dolgozik, ő itthon a hűs szobában henyél, muzsikálgat, vagy az udvaron, kertben sütteti a nappal a hasát. Te is így akarsz tenni?

Majd az államra fordította a szót:

– Tetves állam az olyan, amelyik kitaníttatja fiait és nem tud kenyeret adni kezükbe. Még fináncnak sem veszik be – tette hozzá.

De ami nekem nem sikerült, sikerült újból egyik osztálytársamnak, Orbán Balázsnak. Most ötünk közül már kettő tanult tovább.

Balázs az első osztályból felvételit tett, így a második osztályban együvé került a kicsi Lazikával. Csak én maradtam el, csak én, a legjobb tanuló. Ki sem tudom mondani, mennyit sírtam, mennyit imádkoztam az Istenhez, hogy lágyítsa meg apám szívét, és mehessek én is „tanóságra”, ahogy otthon, Apácán mondták.

A mezőn leültem a szénaboglya tövébe, vagy félrehúzódtam a barázdába, ahol senki sem látott, és keservesen zokogtam. Miért vagyok én olyan szerencsétlen? Miért? Miért?...

Balázst kedvezményesen vették fel, havi hét koronát kellett fizetnie az internátusban. Havi hét korona! – ez hatott apámra is.

– Ennyit talán én is ki tudnék szorítani.

Megígérte, hogy jövőre el fog küldeni.

– Megpróbáljuk – mondotta, aztán hosszú gondolkodás után hozzátette: – Majd lesz valahogy nálad nélkül is.

A jég tehát megtört.

Nálamnál boldogabb gyermek nem volt akkor az egész vármegyében.

Csak ne volna olyan messze az a jövő év – sóhajtottam.

Szeptemberben szabály szerint be kellett iratkoznom az ismétlődő iskolába, melynek látogatása heti két délután kötelező volt. De az ottani tanulást senki sem vette komolyan, se tanuló, se tanító. Éppen csak töltöttük az időt.

Én szívszorongva vártam, hogy teljenek a napok, hónapok, jöjjön a tavasz, a május, amikor be kell adni a kérvényt a hosszúfalusi polgári iskolába.

Tizenhárom éves voltam.

Végre ez a nap is elérkezett. Egy délelőtt apámmal elmentünk a jegyzői irodába, és megírtuk a kérvényt. Majd felszereltük a szükséges okmányokkal, és elküldtük a hosszúfalusi polgári iskola igazgatóságának, kérve az ingyenes felvételt az internátusba.

A nagy lépés tehát megtörtént. Most már csak azért imádkoztam, hogy ha nem is ingyenesnek, de legalább hétkoronásnak vegyenek fel, mint Balázst. De mi lesz, ha teljes díjas leszek? – szúrt szívembe a rettentő aggodalom. Akkor mindennek vége. De ez lehetetlen, ez nem történhet meg.

Augusztus elsején kiküldte az iskola igazgatósága az értesítést a felvételtől. Remegve bontottam fel a borítékot, a levél majd kiesett a kezemből: teljes díjasnak vettek fel. Sírva fakadtam. Vége mindennek, vége, zokogtam. Apám megsajnálta:

– Na, ne sírj, ne sírj! Egy évet csak kibírok valahogy.

Balázsék is vigasztaltak engem, és biztatták apámat, mondván:

– Az első évben legtöbbször így szokott lenni. A következő évben teljes ingyenes is lehet, a tanulástól függ.

Lassan megnyugodtak a kedélyek. Mostohaanyám nekikezdett az előírt felszerelés: ruha, fehérnemű beszerzésének. Apára megcsináltatta Laji András keresztapámmal a festett diákládát, amelynek meg volt adva a pontos mérete: hossza, szélessége, magassága, hogy beférjen az internátusi vaságy alá.

Nagy izgalomban éltem.

Balázssal és Lazikával gyakran voltam együtt. Nem győztem kérdezősködni: mi lesz, hogy lesz? Balázs átvette velem a nyelvtant és a számtan első osztályos anyagát, hogy felvételi vizsgát tehessek, s így valamit behozhassak a mulasztásokból. És vártam, számlálgattam a napokat. Vártam szeptember ötödikét, mikor bevonulhatok álmaim várába, a hosszúfalusi polgári iskolába, és megkezdhetem boldog diákéletem.

Az aratással már megvultunk. A nagy, nehéz, hajnal-tól késő estig tartó mezei munkák lejártak. A vad hajsza engedett. A zabnak kezdtünk neki, ahol nekem aránylag könnyű munkám volt. Apám kaszálta, én meg szedtem a gereblyés kasza után a rendet, és kévébe kötöttem. A kévét aztán felálllogattuk, és tizennyolcasával vagy huszonkettesével karikába raktuk, hogy jól megszáradjanak. Két-három nap múlva jöhetett a kalangyázás.

A zabaratás után a sarjúcsinálás következett. Apám hajtotta a munkát, hogy minél többet elvégezhessünk, mielőtt én bevonulok Hosszúfaluba.

– Ott úgyis henyélhetsz eleget – mondotta. A tanulás nem volt nagy munka az ő szemében.

De ezek az őszi munkák az én számomra is mind könnyű és kedves dolgok voltak. Míg száradt a sarjú, egyik borzogatóástól a másikig, jó nagyokat szundítottunk a zabkévék árnyékában. De azért mégis vártam, hogy teljenek a napok és kezdődjék az iskolai élet, amikor nem kell egyebet tenni, csak tanulni, tanulni.

Boldog várakozásban és készülődésben teltek a napok, és nem is sejtettem, milyen borzasztó rém leselkedik reám.

Egyik vasárnap délután beállít hozzánk Lazika, és hív, hogy menjünk fürödni az Oltra. Hűvös, szeles délután – nem nagy kedvem volt a fürdéshez, de mégis elmentem. Lazi hamar ledobta a ruháját, és beugrott a vízbe. Én a parton vetkőzöttem, s mikor ugrásra készen álltam, akkor veszem észre, hogy a mellem és a hasam táján piros, himlőszerű kiütések, nagy pettyek vannak. Egy pillanatra megrémültem és visszahőköltem, azt gondolva, jó volna visszaöltözködni, de a másik perc már döntött; mikor láttam Lazikát vígan úszkálni a vízben, én is beugrottam. „Semmiség” – gondoltam.

Azonban nem esett jól a víz, hanem kijöttem és felöltözködtem. Halk borzongások és didergések környékeztek.

Fürdés után még elmentünk és megnéztük Lazikáék egyik közeli kukoricását: van-e már benne tejeskukorica? De én alig vánszorogtam, botladoztam a tökindák és paszulybokrok között. Nagy kerülővel tértünk haza. Alig vártam, hogy belépjek a kapun. A verejték kivert.

Azonnal ágynak estem. Nagy lázam lehetett, mert parázslott minden tagom. Éjjel felálltam az ágyamban – mondotta apám –, és félrebeszéltem. Az eszméletemet is elvesztettem. Apám nagyon megijedt. Takargatott meleg takarókkal, és gyúrta belém a forró teát. Másnapra a láz engedett, harmad-negyednapra már felkeltem, a járási orvos el sem érkezett hozzám, én már járogattam ki a mezőre. Nem volt semmi bajom, csak fáradtnak és esettnek éreztem magam.

Egyszer arra leszek figyelmes, hogy talpamról és a tenyeremről nagy cafatokban hull-hámlik le a bőr. És elkezdenek dagadni a lábaim és az arcom. Mi ez? – ijedtünk meg.

Már csak két hét választott el a várva várt naptól, mikor be kellett volna vonulnom az iskolába. De én úgy el voltam dagadva, hogy pattant ki a bőröm. Apám is látta, ennek fele se tréfa.

Egy vasárnap délután befogott a szekérbe, engem és öcsémet fölrakott az ülésbe, és áthajtott Nagyajtára, ahol

egy nagyon jóhírű, tudós orvos lakott. Messze vidékekről eljöttek a betegek hozzá. Udvara mindig tele volt betegeket hozó falusi szekerekkel. Mi is behajtottunk. Az orvost otthon találtuk. Öcsémnek egy nagyon elhanyagolt sebe volt. Még a tél vége felé a szánkón beleült egy rozsdás szegbe, mely a végbele mellett sebezte fel. A dologról nem szólt senkinek, félt, nehogy apám megtudja és elnás pángolja. A seb állandóan mérgesedett. Augusztusra annyira fájult, hogy járni is alig tudott.

Az orvos mindkettőnket megnézett. Illetve velem nem sokat törődött. Miután megtudta az előzményeket és meglátott engem, azonnal tisztában volt a diagnózissal.

Megnézte öcsém sebéét is, mely piros volt, mint a tűz, és csak kis felületen gennyezett, de hozzáérni nem lehetett, olyan fájdalmas volt. Tapogatásra úgy érződött, mintha egy kisebb tojás nagyságú keménység volna mélyen a pirosság alatt.

– No, Bartalis úr, hány gyermeke van még e kettőn kívül? – szólalt meg az orvos.

– Nekem bizony csak e kettő van elől-hátul.

– No, hát akkor figyeljen ide. Sok jóval nem biztatom. A nagyobbiknak – rám mutatott – rendelék valami orvosságot, azonkívül csináljanak szénamurhából jó meleg fürdőt, és abban füröszsék mindennap. És azonnal ágyba fektetni. Sós és zsíros ételeket ne egyék. A többi majd meglátjuk később.

Még azt is hozzátette, vigyázzanak, idegenek, látogatók ne érintkezzenek velem, mert a betegség ragályos, különösen bőrhámlás idején.

– A kisebbik fiút pedig azonnal meg kell operálni. Az operációhoz két orvos kell, egyedül nem vállalhatom. Elhívjuk a földvári járási orvost, ketten megcsináljuk.

Apám nagyon megijedt.

Nem éppen attól, amit az orvos a betegségekről mondott, hanem a költségektől, amibe az operáció a két orvossal kerülni fog.

– Hát hogy? Hát hogy? – dadogta. – Ebben a nagy, tudományos világban nem lehet másképpen segíteni, csak operációval?

– Nem lehet, nem lehet, operálni kell, értse meg, ember, ezt a sebet nem lehet másképpen meggyógyítani. És az operációhoz két orvos kell.

– No, ha nem lehet, majd megmutatom én, hogy lehet, meggyógyítom operálás nélkül. – Azzal mérgeesen felrakott a szekérre és hajtott haza. Még a szekéren is zsörtölődött:

– A sok hitvány orvos csak rabolni tud, azt hiszik, az ember lopja a pénzt.

A távolság Apáca és Nagyajta között alig két kilométer, de én alig vártam, hogy hazaérjünk és ágyban lehessenek.

Otthon ágyam mellé egy nagy tölgyfa kádat állítottak, megcsinálták szénamurhából és más illatos, gyógyító burjánokból a fürdővizet, és én fürödtem szorgalmasan az orvosi meghagyás szerint, csak hogy minél hamarabb lábra állhassak.

Eddig öcsémmel egy ágyban aludtunk lábtól, most nem alhatott velem.

Egy szalmazsákot tettek a földre, őt arra fektették.

Apám most öcsém orvoslásához látott. Terve már készen volt. Tudta, öcsém nagyon jó alvó, ha egyszer elalszik, tőle akár ágyúk is döröghetnek, fel nem ébred.

Egyik napon aztán maréknyi kékkövet hozott ki a boltból, és azt lisztfinomságúra megtörte. Majd mikor öcsém mélyen aludt, az egésztest a mély sebbe hintette. A rettenetes égető orvosságra öcsém felordított. De már megvolt a „gyógykezelés”. A kékkő valósággal feltépte a sebet, és kivetette belőle a majdnem dió nagyságú „rossz húst”, ahogy apám nevezte, és a gennyet. Néhány nap múlva csak sötét, lilás lyuk emlékeztetett a mély kelevényre.

– Na látod – mondogatta apám –, a sok híres orvos csak operációval tud gyógyítani. Én meggyógyítottam operáció nélkül három nap alatt.

Apám különben ellensége volt az orvostudománynak. Évek folyamán, mikor egyre-másra haltak a gyermekek, akiken az orvosok nem tudtak segíteni, nagyon kiábrándult minden orvosból-patikából. – Cukros lé – mondta a patikai orvosságra. – A természet, a szervezet segít, semmi más. Akinek van órája, él, a többi elpusztul.

Az én betegségemmel szemben azonban tehetetlenül állt. Ott feküdtem az ágyban, és fürödtem hűségesen a szénamurhás vízben, melyet vedrenként mindennap felmelegítettek. Szerettem volna siettetni a gyógyulást, de én sem tehettem semmit. Csak feküdtem és gondolkodtam. Itt van szeptember ötödike, és én az ágyhoz vagyok szegezve. Mi lesz? Mi lesz?...

Balázs az indulás előtti napon eljött búcsúzni. Megölelt és megcsókolt, bár figyelmeztettük, ne jöjjön közel, mert ragályos beteg vagyok. Vigasztalt, bátorított. A könnyem kicsordult, hogy ő megy, és nekem itt kell feküdnöm – ki tudja, meddig?... Befelé fordultam, és csendesen sírdogáltam.. Attól féltem, hogyha sokáig húzódik a dolog, apám meggondolja magát és ha felgyógyulok, akkor se visz el. Akkor én meghalok.

Azonban lassan kezdtem lohadozni. Szeptember 20-ára már felkelhettem az ágyból. De mi voltam?... Csont és bőr. Fehér, mint a fal, majdnem kék. A halántékomon át lehetett látni. Az orvos nagy pihenést és gondos, diétás táplálkozást írt elő. Nagyon gyenge voltam, tántorogva jártam, de gyengeségem titkoltam, nehogy meglássa apám, mert akkor vége.

Apámat kezdtem unszolni, menjünk már, menjünk, nehogy késő legyen. Hiába mondta, ilyen gyengén, ilyen soványan mit akarok, el fogok pusztulni az internátusi koszton. De én nem engedtem.

Végre szeptember 25-én – jól emlékszem a napra – apám megrakta a vastengős szekér derekát sarjával, feltette a ládámat, ágyneműmet, egyéb cókómókomat, engem pedig belefektetett a finom, illatos sarjúba, és nyakig begöngyölt egy vastag, meleg pokrócba.

Este kilenc óra tájt indultunk a két almásszürkével Hosszúfalu felé. Éjfélkor beértünk a botfalusi cukorgyárhoz, ahol egy vendéglő színjében szoktak a Brassó felé igyekvő szekerek megetetni és megpihenni. Mi is megálltunk, és enni dobtunk a lovaknak. Én kikecmeregtem a jó meleg sarjúból, és kinyújtóztattam meggémberedett és elzsibbadt tagjaimat. Hajnal felé indultunk tovább, neki Brassónak. Sietnünk kellett. Hosszúfalu Brassótól még jókora távolságra volt, idejében ott akartunk lenni.

Szürke, hűvös szeptemberi reggelre virradtunk. A Cenk Brassó felett alig rémlett. A távolabbi, Hétfalu fölötti havasokból meg éppen semmit sem lehetett látni. Riasztó, sötét, nagy, lomha fellegek jöttek. A szél egy-egy esőcseppet arcunkba csapott, majd mind sűrűbben vágott a zápor. Apám a lovakat nógatta.

Délelőtt tíz órára érkeztünk meg Hosszúfaluba nagy havas esőben. Én fejemre húztam a pokrócot, hogy ruhám át ne ázzék. Így nyargaltunk keresztül az egybeépült három falun, míg elértük az iskolát. A pokróc alól néha kikukucsáltam, de a falukból, amelyeken áthaladtunk, alig láttam valamit.

Az utcán mindenütt patakokban folyt a víz. A kanálisokban csobogott a piszkos lé.

Hosszúfaluban a szekeret beállítottuk az iskola közelében lévő kocsma udvarára, a lovakat bekötöttük az istállóba, megcsutakoltuk, majd enni tettünk nekik a jászolba.

Aztán bementünk az iskolába. Jelentkeztünk az igazgatónál. A hatalmas, nagy darab ember szívélyesen fogadott, és mindjárt intézkedett, hogy a holmikot rakjuk be az internátusba, ahol már megvolt a helyem.

Azonnal levizsgáztattak az első osztály anyagából. Két tantárgyból tettem felvételit: nyelvtanból és számtanból. Már nem emlékszem, miket kérdeztek és tudtam-e valamit, de átengedtek és beírtak a második osztályba. Az egész vizsgáztatás megvolt tíz perc alatt.

Ekkor csengettek ki szünetre. Az iskola megbolydult, a tanulósereg, amelybe annyira vágytam, kitódult az udvarra. Nagy zshivaj, eszeveszett futkározás töltötte be az udvart. Találkoztam Balázssal és a kicsi Lazikával, akik nagyon megőrültek, amikor megpillantottak az udvar sarkában. Elláttak tanácsokkal: jó volna, ha ugyanabba a hálósobába kerülnék, ahol ők vannak. De szólt a csengő újból, vége volt a tízpercnak. A tanulók dobogva-robogva mentek fel a lépcsőn, be az osztályokba, s aztán csend lett.

Apám lefizette a különféle díjakat az irodában, és sietett vissza Brassóba, hogy még vásárolni tudjon a bolt részére. („Ne tegyem meg potyára a hosszú utat.”) Elkísértem a szekérig, és kezét fogtunk. Ölelés, csók nem volt

divat nálunk. Majd felugrott a szekérre, meghúzta a gyeplőt, rám nézett, és csak annyit mondott.

– Oztán tudod, mi a dolgod! Oztán ne fizessem hiába a sok drága pénzt!

Én csak annyit mondtam:

– Ne féljen, apám!

A szekér elindult, de mielőtt még megrántották volna a lovak az istrángot, odamentem és átöleltem a két almásszürke nyakát, és kiesett a könnyem.

Aztán egy darabig még néztem, néztem hosszan a szekér után, míg el nem tűnt az utcakanyarban, és akkor, akkor mint a csikó, nagyot ugrottam örömben. Diák voltam.